

Św. Izydor z Sewilli

O WINOROŚLI

(*Etymologiae* XVII 5: *De vitibus*)

WSTĘP

Etymologie św. Izydora z Sewilli (ok. 570-636) w ciągu wielu stuleci były najbardziej czytany po Biblii dziełem chrześcijańskiego Zachodu¹. Liczne pokolenia Europejczyków czerpały z nich wiadomości o wszystkich istniejących wówczas naukach: od gramatyki po teologię, od muzyki po medycynę. Oczami ich autora widziano odległe kraje, kosztowne minerały, egzotyczne zwierzęta i rośliny². Księga XVII tej encyklopedii zatytułowana *De agricultura* zawiera informacje dotyczące historii uprawy ziemi i literatury rolniczej (rozdział I), rolnictwa i uprawy winorośli (rozdziały II-V) oraz poszczególnych roślin, zarówno uprawnych, jak też dziko rosnących; leczniczych, jadalnych, ozdobnych, wykorzystywanych do sprawowania pogańskich kultów (rozdziały VI-XI). W rozdziale I Biskup Sewilli wylicza imiennie głównych autorów starożytnej literatury rolniczej, nie wymieniając ich dzieł (Hezjod, Demokryt z Abdery, Kartagińczyk Magon)³ i łacińskiej, która mogła na niego bezpośrednio wpływać, a mianowicie: Marka Porcjusza Katona (234-149)⁴, Marka Terencjusza Warrona (116-26)⁵, epickiego poetę Wergiliusza (70-19)⁶, żyjących za

¹ Por. J. Fontaine, *Introduction*, w: Isidore de Séville, *Traité de la nature*, ed. J. Fontaine, Bordeaux 1960, 19.

² Por. J. Fontaine, *Chrześcijańska literatura łacińska. Rys historyczny*, tłum. J. Słomka, Tarnów 1997, 178-180; P. Riché, *Edukacja i kultura w Europie Zachodniej (VI-VIII wiek)*, tłum. M. Radożycka-Paoletti, Warszawa 1995, 303-313; M. Banniard, *Geneza kultury europejskiej V-VIII wieku*, tłum. A. Kuryś, Warszawa 1995, 142-146.

³ Por. R. Reitzenstein, *De scriptorum rei rusticae, qui intercederunt inter Catonem et Columellam deperditis*, Berlin 1884, 48; J. Heurgon, *L'agronome carthaginois Magon et ses traducteurs en latin et en grec*, „Comptes Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres” (1976) 441-456.

⁴ Por. jego *De agricultura*, tłum. S. Łoś; M.P. Cato, *O gospodarstwie wiejskim*, BN II 103, Wrocław – Kraków 1956.

⁵ Por. jego *De re rustica*, tłum. J. Mikołajczyk; Marek Terencjusz Warron, *O gospodarstwie rolnym*, Wrocław 1991.

⁶ Por. jego *Georgica* I-IV, tłum. A.L. Czerny; Wergiliusz, *Bukoliki i Georgiki*, Warszawa 1956.

cesarza Tyberiusza Korneliusza Celsusa⁷ i Juliusza Attyka – autora zaginionej monografii o winorośli⁸, Kolumellę (I wiek)⁹ oraz Rutiliusza Emilianusa Palladiusza (IV wiek)¹⁰. Izydor nie wymienia tu natomiast Pliniusza Starszego (23-79)¹¹ ani komentatora *Georgik* Wergiliusza – Serwiusza¹², z których obok Kolumelli i Palladiusza bez wątpienia korzystał¹³.

Obecnie prezentujemy pierwsze tłumaczenie na język polski rozdziału V poświęconego winnej latorośli. Na jego wstępie Izydor wspomina początki uprawy winorośli (w. 1), następnie opisuje poszczególne części winnego krzewu (ww. 2-14), wymienia liczne odmiany rośliny, klasyfikując je na przeznaczone do jedzenia (ww. 15-17), wykorzystywane do wyrobu wina (ww. 18-26) oraz zasługujące na uwagę ze względu na urodzajność (ww. 27-29). Zamyka rozdział bardzo pobieżnym omówieniem głównych czynności pielęgnacyjnych, których wymaga uprawa winorośli (ww. 30-33). Łatwo zauważyć, że w jego strukturze Biskup Sewilli zachował porządek listy winorośli przedstawiony przez Kolumellę, a w niektórych miejscach (w. 28) jego tekst jest wprost paralelny do tekstu starożytnego agronoma¹⁴. Warto tu też dodać, że w izydo-riańskiej relacji o winorośli można dostrzec analogiczne miejsca z III homilii *Hexsaameronu* św. Ambrożego († 397)¹⁵, choć trudno przypuszczać, by Biskup Sewilli korzystał bezpośrednio w tym wypadku z komentarza Biskupa Mediolanu. Opisując winorośl Izydor pozwala sobie na krótkie dygresje o zjawisku monodyftongizacji „au” w „o” (w. 4) oraz nazwach pierwszych, bądź głównych i pochodnych, czyli derywatach (w. 9). Wierny obranej przez siebie metodzie, dochodzi do istoty opisywanych przedmiotów, zjawisk i działań poprzez etymologie ich nazw¹⁶.

⁷ Por. jego zaginione *De agricultura* I-V przez Kolumellę i Pliniusza w *Historia naturalis* (por. księgi: XIV-XV, XVII-XIX).

⁸ Por. H. Bardon, *La littérature latine inconnue*, II, Paris 1956, 140-141.

⁹ Por. jego *De re rustica* I-XII oraz *De arboribus*, tłum. I. Mikołajczyk: Lucjusz Moderatus Kolumella, *O rolnictwie*, t. 1 (ks. I-VI), t. 2 (ks. VII-XII oraz *O drzewach*), Wrocław 1991 i Toruń 1991.

¹⁰ Por. jego *Opus agriculturae* I-XIII, *De veterinaria medicina* (XIV), *Carmen de institutione* (XV: O szczenienu) = Palladius, *Traité d'agriculture*. Texte établi, traduit et commenté R. Martin, Paris 1976.

¹¹ Por. jego *Historia naturalis* I-XXXVII, tłum. J.T. Zawadzcy: Pliniusz, *Historia naturalna* (Wybór), BN II 128, Wrocław – Kraków 1961.

¹² Por. *Servii Grammatici qui feruntur in Vergilii carmina commentarii*, I-II, Leipzig 1881.

¹³ Por. J. André, *Introduction*, w: Isidore de Séville, *Étymologies* XVII, s. 3-16.

¹⁴ Winorośli i jej uprawianiu Kolumella poświęcił III-IV oraz część (rozdz. 18-34) XXI księgi swego traktatu *O rolnictwie*, także połowę (rozdz. 1-18) *O drzewach*, w przekładzie I. Mikołajczyka zob. t. 1, s. 61-121 oraz t. 2, s. 190-204.

¹⁵ Por. *De agricultura* 5, 2 (*Hexaem.* III 12, 49) i 5, 10 (*Hexaem.* III 12, 52 i 14, 60).

¹⁶ Por. M. von Albrecht, *A History of Roman Literature from Livius Andronicus to Boethius*, New York 1997, 604-609; R. Collins, *Europa wczesnośredniowieczna 300-1000*, tłum. T. Szafranski, Warszawa 1996, 168.

Największą trudność nastręcza oddanie zawartych w tekście nazw odmian winorośli. Liczni tłumacze poprzestają na ich transliteracji oraz wyjaśnieniu w językach nowożytnych. Pamiętając jednak, że celem przekładu jest maksymalne przybliżenie czytelnikowi treści zawartych w oryginale oraz umożliwienie mu, o ile jest to osiągalne, odczuwania tekstu w ten sam sposób, w jaki odczuwałby go nosiciel języka oryginału postanowiliśmy przetłumaczyć wszystkie nazwy, które się da przetłumaczyć, pozostawić natomiast bez tłumaczenia nie mające w polskim dokładnych odpowiedników o podobnym bogactwie znaczeniowym (*elbolae*, *inerticula*) oraz nazwy nie będące do końca jednoznaczne nawet dla Rzymianina, jak *chionia* i *basilisca*. Nazwy odmian pochodzące od nazw własnych podajemy w wersji spolszczonej.

Mimo popełnionych nieścisłości, często naiwności, a w każdym razie nie-naukowości – w świetle dzisiejszego rozumienia pojęcia nauki – wywodów Izydora, tekst wzbudza zainteresowanie, gdyż stanowi cenny przykład recepcji antycznej wiedzy agrarnej i botanicznej. Zasluguje na uwagę również dlatego, że w ciągu stuleci kształtował wyobrażenia pokoleń czytelników o tym, jaką drogę przebywa wino od sadzonki do pucharu wypełnionego rozkosznie smakującym płynem.

WYDANIA TEKSTU

J.P. Migne, Paris 1850, PL 82 602-606.

W.M. Lindsay, *Etymologiarum sive Originum libri XX*, Oxford 1911.

J. André, *Étymologies. Livre XVII: De l'agriculture*, texte établi, traduit et commenté, Paris 1981, 51-65.

J. Oroz Reta, *Etimologías*. Edición bilingüe, II, BAC 434, Madrid 1983, 330-334.

PRZEKŁADY NOWOŻYTNE

Angielski:

W.M. Lindsay, *Etymologiarum sive Originum libri XX*, Oxford 1911.

Francuski:

J. André, *Étymologies. Livre XVII: De l'agriculture*, Paris 1981, 51-65.

Hiszpański:

J. Oroz Reta, *Etimologías*, II, Madrid 1983, 331-334.

BIBLIOGRAFIA

E. Dressel, *De Isidori Originum fontibus*, RFIC 3 (1875) 207-268; R. Billiard, *Le vigné dans l'antiquité*, Lyon 1913; J. André, *Contribution au vocabulaire de la viticulture: les noms des cépages*, REL 30 (1953) 126-156; M. Sergeenko, *Očerki po*

sel'skomu hoziajstvu Drevnej Italii, Moskva 1958; J. Opelt, *Christianisierung heidnischer Etymologien*, JACH 2 (1959) 70-85; J. Fontaine, *Isidore de Séville et la culture classique dans l'Espagne visigothique*, I-III, Paris 1959 i 1983; tenże, *Isidore de Séville, Traité de la nature*, Bordeaux 1960; R. Schroeter, *Studien zur varronischen Etymologie*, Wiesbaden 1960; I. Opelt, *Etymologie*, RACH VI 797-844; M. Reydellet, *La diffusion des „Origines” d'Isidore de Séville au haut Moyen Age*, „Mélanges de l'École Française de Rome” 78 (1966) 383-437; J. Kolendo, *Les esclaves employés dans les vignobles de l'Italie antique*, „Acta Conventus Eirene” 11 (1968) 33-40; J. Fontaine, *Cohérence et originalité de l'Étymologie isidorienne*, w: *Homenaje a Eleuterio Elorduy*, Bilbao 1978, 113-144; G. Gasparotto, *L'agricoltora nelle „Etymologiae” di Isidoro di Siviglia*, „Economia e Storia” 1978, 197-220; Z. Podbielkowski, *Słownik roślin użytkowych: polski, łaciński, angielski, francuski, niemiecki, rosyjski*, wyd. 4, Warszawa 1980; J. André, *Introduction*, w: *Isidore de Séville, Étymologies XVII*, Paris 1981, 3-19; M.C. Diaz y Diaz, *Introducción general a San Isidoro de Sevilla*, w: *Etymologías*, éd. J. Oroz Reta, Madrid 1982, 1-257, spec. 162-214 (*Las Etimologías*); M. Gómez Lozano, *El léxico de la planta de la vid en las „Etimologías” de San Isidoro de Sevilla*, „Helmantica” 40 (1989) 293-301 (XVII 5, 1-14).

PRZEKŁAD*

1. Jako pierwszy zaczął uprawiać winorośl Noe, w czasach nie znających jeszcze żadnej ogłady. Grecy natomiast za wynalazcę winorośli uważali Libera, dlatego też poganie po śmierci uznali go za boga¹. 2. Winorośl (*vitis*) nosi taką nazwę, gdyż ma siłę (*vim*), która pozwala jej szybko zakorzeniać się. Inni uważają, że została tak nazwana, ponieważ za pomocą wstęg (*vittis*) jej gałęzie są ze sobą splecione oraz wiązane do pobliskich drzew, na które się wspinają. Albowiem gałązki winnej latorośli są z natury giętkie, tak że wszystko, czego się chwycą, ścisną jakby ramionami. 3. Dzikie wino to winorośl, która rośnie na obrzeżach pól, stąd też nazywana jest dzikim winem (*labrusca*) od krawędzi (*labrum*) i krańców pól. 4. Pień (*codex*) został tak nazwany od *caudex* (= *codex*); starożytni bowiem podobnie mówili *clodum* zamiast *claudum*². 5. Gałązka (*sarmentum*) nosi taką nazwę od sadzenia (*serere*), to jest od *serimentum*

* Przekładu dokonano na podstawie wydania krytycznego J. André, *Étymologies: livre XVII*, Paris 1981, 51-65.

¹ Prezentując początki uprawy winorośli Izidor odwołuje się, jak widzimy, zarówno do przekazu biblijnego (Rdz 9, 20), jak też do tradycji antycznej. Warto zwrócić uwagę, że bez cienia wahania utożsamia on łacińskiego Libera z czczonym przez Greków Bachusem; zob. Tertullianus, *Apologeticum* 11, 8: „propterea Liber deus quod vitem demonstravit”.

² W IV wieku Serwiusz akcentował poprawność używania klasycznych form z dyftongami (*Georg.* II 30). W czasach Izidora właśnie one, a nie uznawane niegdyś za wulgarne, pochodzące z dialektów formy monodyftongizowane, wymagały wyjaśnienia, por. J. Safarewicz, *Zarys historycznej gramatyki języka łacińskiego*, Warszawa 1953, 48-49; zob. J. André, *Étymologies XVII* 5, s. 51, n. 84: „obydwie formy są równie starożytne: *caudex* poświadczany jest od Katona, a *codex* od

(sadzenie). Pęd (*malleolus*) to najmłodsza gałązka, która pojawiła się na ubiegłorocznej gałęzi, nazwana tak z powodu podobieństwa do młotka (*malleus*), gdyż w tej części, w której wyrasta ze starej gałęzi, ze wszystkich stron poszerza się przybierając wygląd młotka³. 6. „Eunuchami” (*spadones*) zwą gałązki nie przynoszące plonu, dlatego że, podobnie jak oni, są pozbawione owoców i dotknięte niepłodnością⁴. 7. „Strzałą” (*sagitta*) wieśniacy nazywają najmłodszą część gałązki, czy dlatego, że oddala się od matki i niejako wystrzeliwuje, lub też dlatego, że cienkością wierzchołka przypomina ten pocisk⁵. 8. Odrosty winnej latorośli i krzaków nazywa się biczami (*flagella*), ponieważ poruszają je podmuchy wiatru (*flatus*). 9. Owocująca gałązka winorośli, która jest miękka, wydobywa i rodzi z najmłodszych gałązek owoce, dlatego też wieśniacy nazywają tę część winorośli *palmes*. *Palmes* bowiem jest zdrobnieniem pochodzącym od *palma* (dłoń). Nazwa zaś *palma* jest nazwą pierwszą, zwaną też główną, gdyż z niej powstają derywaty. 10. Liście winnej latorośli (*pampinus*) chronią ją w czasie chłódów i upałów oraz bronią przed wszelką szkodą. Dlatego też w niektórych regionach są one przycinane, aby zarówno dopuszczwały słońce pozwalające owocom dojrzewać, jak też dawały cień. Zwane są niekiedy *pampini*, ponieważ zwisają (*pendeant*) z gałązki. 11. Wąsiki (*caprioli*) zostały tak nazwane, gdyż łapią (*capiant*) drzewa. Są to bowiem kędziorki, czy też haczyki, którymi winorośl czepia się i zawisa na drzewach; ufną w ich wsparcie może lekceważyć wiatry i burze, rozrasta się wysmukła niczym nieskrępowana, a jej grona nie opadają, lecz zachowują jagody. 12. *Corimbi* to pierścionki, które przytrzymują i chwytają najbliższe przedmioty, aby zbyt rozrzuconych gałęzi nie zniszczyły podmuchy wiatru⁶. 13. Winogrona (*uvae*) zostały tak nazwane, gdyż wypełnione są od wewnątrz wilgotnym (*humidum*), gęstym sokiem. Albowiem *humidum* nazywamy coś, co ma płyn od zewnątrz, *uvidum* – od wewnątrz. 14. Jagoda. Grono (*botrus*)⁷. Winna jagoda jest częścią grona, które po grecku nazywa się *botrio*.

Plauta. Dla *claudus* zob. *Etymologiae* XII 3, 2: «Antiqui autem soricem sauricem dicebant, sicut et clodium claudum»”.

³ Por. Columella, *De re rustica* III 6, 3.

⁴ Por. tamże III 10, 15: „eiusmodi surculos, qui nihil tulerint, spadones appellant”.

⁵ Por. tamże III 17, 2: „Sagittam rustici vocant novissimam partem surculi...”.

⁶ Grecki wyraz κύρριβος, jak również pochodzący od niego łaciński *corymbus*, znaczą tylko i wyłącznie kiść, czy też pęk – kwiatów, liści, gałązek, owoców, w łacinie kościelnej używa się go również w znaczeniu przenośnym na oznaczenie frędzli szat. Opisując *corimbi* Izidor mówi właściwie o wąsikach, zaprezentowanych już w wierszu 11 pod nazwą *caprioli*. Skąd pochodzi jego błędne przekonanie, nie wiadomo, por. André, *Étymologies* XVII 5, s. 54, n. 96.

⁷ Śmierć nie pozwoliła Izidorowi dokonać ostatecznej redakcji *Etymologii*. O braku dopracowania i wygładzenia encyklopedii świadczą pojawiające się w niej tu i ówdzie wymienione w sposób konspetkowy, jak tu, nazwy części i poszczególnych gatunków roślin, por. na przykład księgę XVII 9, 102; 11, 5-9; zob. także J. Madó, *Isidoro de Sevilla. Semblanza de su personalidad literaria*, León 1960, 57; J. Fontaine, *Introduction*, w: *Traité de la nature*, dz. cyt., s. 13.

15. Pewne odmiany winogron zwiemy podmiejskimi, gdyż sprzedawane są w mieście do spożycia jak owoce; wyróżniają się zarówno wyglądem, jak też przyjemnym smakiem⁸. Należą do nich: wczesne, mające twardą skórkę, purpurowe, paluszki⁹, rodyjskie, libijskie, ogniste¹⁰, wieńcowe¹¹, trzystopowe¹², uncjowe¹³, cydońskie¹⁴. Przez całą zimę mogą być przechowywane winogrona wenikulskie oraz numizjańskie¹⁵. 16. Wczesne winogrona (*praecoquae*) są tak zwane, ponieważ szybko dojrzewają, dlatego że słońce czyni je dojrzałymi (*coquantur*) przed wszystkimi innymi. Grecy nazywają je zajęczymi (*lageos*), ponieważ podążają do dojrzałości szybko jak zajęc¹⁶. 17. Purpurowe – nazywane są tak dla ich koloru, uncjalne dla wielkości, paluszki dla długości, wieńcowe dla okrągłości. Rodyjskie i libijskie otrzymały swoje nazwy od regionów.

⁸ Następujące wyliczenie odmian winorośli jest utkane z fragmentów traktatu o rolnictwie (III 2, 1-2) Kolumelli, przytaczanych niekiedy dosłownie, niekiedy w formie znacznie skróconej – taki jest w końcu wymóg kompilacji, por. J. André, *Les noms de cépages*, REL 30 (1953) 136-137; tenże, *Étymologies XVII* 5, s. 56, n. 99.

⁹ *Dactili*: J. André proponuje tłumaczyć tę nazwę jako „daktyle” (por. przekład: *Étymologies XVII* 5, s. 56), twierdząc, że właśnie do tego znaczenia wyrazu δάκτυλος nawiązywali Rzymianie mówiąc o wspomnianej odmianie winogron. Pliniusz jednak pisze, że „dactylides vites ... dictae a gracilitate digitali” (*Historia naturalis* XIV 4). Na Krymie istnieje odmiana winorośli zwana paluszkami damy (дамские пальчики) mająca długie jagody o cienkiej skórcie.

¹⁰ *Cerauniae*. Łacińskie *ceraunius* pochodzi od κεραύνιος (odnoszący się do błyskawicy). Tę nazwę nadano wspomnianej odmianie winorośli, gdyż dostrzegano w jej kolorze podobieństwo do błyskawicy czy czerwieni ognia. Starożytni autorzy, między innymi Pliniusz Młodszy, Solin, Martianus Kapella opisywali również kosztowny kamień czerwonego koloru o tej nazwie (*gemma ceraunia*). Wierzono, że spadał on na ziemię w czasie burzy wraz z błyskawicą, por. A. Forcellini, *Lexicon Totius Latinitatis* (dalej cyt. LTL), II, Prati 1861, 147; zob. także I. Dvoreckij, *Latinsko-russkij slovar'*, Moskwa 1996⁴, 134.

¹¹ *Stephanitae* od greckiego στέφανος. Wieńce przypominały nie grona, lecz liście biegnące między kłociami tej winorośli, podaje za Pliniuszem Forcellini, por. LTL V, Prati 1871, 630.

¹² *Tripedianae*. Pliniusz wyprowadza tę nazwę od wysokości winorośli. Rzymska stopa wynosi 29, 57 cm. Biorąc pod uwagę, że winna latorośl osiąga do 50 m długości, można pokusić się o stwierdzenie, że była to jedna z mniejszych odmian, por. LTL VI, Prati 1875, 183; zob. także B. Zemanek, *Winorośl*, w: *Encyklopedia biologiczna*, XI, Kraków 2000, 338-339.

¹³ *Uncariae*. Rzymska uncja równa się 27, 3 g. Pliniusz podaje, że winorośl ta uzyskała tę nazwę dla swoich wielkich i ciężkich kłoci. Należy więc przyjąć, że tyle wazyła jedna winna jagoda, albo, co jest bardziej prawdopodobne, że nazwa została nadana w sposób przenośny i oznaczała tyle, co duże winogrono, por. LTL VI, Prati 1875, 388-389.

¹⁴ I. Mikołajczyk uważa, że ta winna latorośl zwana tak była dla jej podobieństwa do pigw (*mala cidonea*), czy też dla jej pochodzenia z Cydonii na Krecie, por. Lucjusz Juniusz Moderatus Kolumella, *O rolnictwie* (III 2, 2), tłum. wstęp i komentarz I. Mikołajczyk, I, Wrocław 1991, s. 63, n. 14..

¹⁵ Zdaniem Forcelliniego, nazwa ta pochodzi od imienia jednego z przedstawicieli rodu Numizjuszy (Numisii), por. LTL IV 316; por. Columella III 2, 2 i 27; André, *Les noms de cépages*, s. 134.

¹⁶ Zając po grecku nazywa się λαγώς. Wergiliusz wyraźnie rozróżniał te dwie odmiany winogron, por. *Georgiki* II 93, a także komentarz Serwiusza *ad locum*. Inne wersje pochodzenia tej nazwy przytacza J. André, *Étymologies XVII* 5, s. 56, n. 100; tenże, *Les noms de cépages*, s. 181.

Czerwonawe winogrona zostały tak nazwane, ponieważ ich miąższ czerwieni się jak ogień¹⁷.

18. Wiele jest odmian winorośli wysoce przydatnych do wyrobu wina. Jedną z nich są winogrona aminnejskie (*aminea*), w nazwie których słyszymy niejako „bez cynobru” (*sine minio*)¹⁸, czyli bez czerwieni, bo otrzymuje się z nich białe wino¹⁹. Chociaż ma jedną nazwę, wydaje dwa rodzaje winogron – bliźniacze, zwane tak dla podwójnych kiści oraz włochate, pokryte bardziej niż inne siwym meszkiem. 19. Winogrona czerwonawe (*rubilianae*) otrzymały swoją nazwę od czerwonego koloru ich miąższu. Osadowe (*feciniae*) mają grona o małych jagodach i twardej skórce; szlachetnością ustępują, ale urodzajnością przewyższają aminnejskie. Zostały tak nazwane ponieważ dają więcej osadu (*feces*) niż inne²⁰. 20. Słodkie wino otrzymujemy z winogron pszczelich (*apianae*)²¹. Zbieraj je, skoro tylko dojrzeją, w przeciwnym wypadku zniszczą je wiatry, deszcze oraz pszczoły (*apibus*): te ostatnie czynią takie spustoszenie wśród winorośli tej odmiany, że została ona nazwana pszczelą (*apiana*). 21. Żołędziowe (*balanitae*) wzięły swą nazwę od wielkości, gdyż βάλανου to po grecku żołędzie²². 22. Bituryckie (*Biturica*) zostały tak nazwane od regionu, w którym występują²³: są bardzo odporne na wichry, deszcze i upały, nie usychają też na jałowej ziemi²⁴. Te same właściwości ma odmiana *basilisca*²⁵. 23. Winorośl biała (*argitis*), to grecka winorośl rodząca białe jagody, urodzajna, o grubym krótkim pniu oraz szerokich liściach. Jej owoce powinny być natych-

¹⁷ Por. Columella III 2, 1-2; André, *Étymologies* XVII 5, s. 56-57, n. 101.

¹⁸ Zastępuje na uwagę nie spotykana więcej w XVII księdze *Étymologii* grecko – łacińska etymologia tego wyrazu: a + *minium*.

¹⁹ Była to jedna z najbardziej cenionych w starożytności odmian winorośli, uprawiana powszechnie na południu półwyspu Apenińskiego. Jej nazwa pochodzi od miejscowości Aminei, która leżała na południe od dzisiejszego Salerno, por. André, *Étymologies* XVII 5, s. 57, n. 102; zob. także Mikołajczyk: Kolumella, *O rolnictwie* III 2, 7, I, s. 64.

²⁰ Nazwy *rubella*, *rubellana* i *faecinia* przysługiwały w rzeczywistości nomenckiej odmianie winorośli, nazwanej tak od miejscowości Nomentum w Lacjum. Izidor jednak czyni z nich różne odmiany winogron, por. André, *Étymologies* XVII 5, s. 58, n. 104.

²¹ Nazwą tą określano najprawdopodobniej winogrona muszkatolowe, por. Columella III 2, 18; André, *Étymologies* XVII 5, s. 58, n. 105.

²² Nikt poza Izydorem nie wspomina o istnieniu tej odmiany, por. André, *Étymologies* XVII 5, s. 59, n. 106.

²³ Bituria to zamieszkała przez galijskie plemię Biturgów część Akwitanii, której głównym miastem były Biturigae (obecne Bourges), por. LTL V, *Onomasticon*, red. J. Perin, Prati 1871, 267; zob. także I. Dvoreckij, dz. cyt., s. 104. Inne nazwy geograficzne spotykane w tekście nie opatrujemy komentarzem, gdyż naszym zdaniem nie ma takiej konieczności – są one powszechnie znane (Libia, Rodos, Syria), czy też wyjaśnione przez Izydora (Mareocja).

²⁴ Por. Columella III 2, 19.

²⁵ Ta odmiana winorośli uprawiana była również w Hiszpanii, gdzie znano ją pod nazwą *cocolobis*. Jak zauważa J. André, jest zaskakujące, że Izidor o tym nie wspomina (*Étymologies* XVII 5, s. 59, n. 108). Być może, że jest to jeszcze jeden dowód na literacki charakter jego wiedzy o roślinach?

miast zebrane, inaczej opadną na ziemię i zgniją pod wpływem wilgoci²⁶. 24. Winorośl *inerticula* jest czarna, Grecy zwą ją *amaricion*: daje dobre, lekkie wino, które zapewniło jej taką nazwę, gdyż uważane jest za słabe (*iners*) w pobudzaniu nerwów, mimo że w smaku nie jest mdłe²⁷. 25. Winogrona mareotyckie (*Mareotica*) zostały tak nazwane, ponieważ sprowadzono je kiedyś z regionu Egiptu – Mareocji: są one białe i czarne. 26. Winogrona *elbolae*, zwane przez niektórych mieniącymi się, nie są ani purpurowe ani czarne, ale żółtoróżowe (*elbo*) – stąd bierze początek ich nazwa – dają bowiem moszcz białawy. Żółtoróżowy (*elbum*) jest kolorem pośrednim między czarnym i białym, albowiem żółtoróżowy nie jest ani biały, ani czarny²⁸.

27. Na trzecim miejscu są winorośle zasługujące na uwagę ze względu na urodzajność, <na przykład, elwennackie (*elbennaca*)>²⁹, przeobfite w grona i dające dużo wina. 28. Winorośl *cionia* ma grona raczej wielkie niż liczne, a nazwano ją tak dlatego, gdyż daje dużo wina³⁰. Inną winorośl nazywają syryjską (*Syriaca*), a to dlatego, że sprowadzono ją z Syrii, czy też dlatego, że jest czarna³¹. 29. Liczne zaś są odmiany winorośli, które ze zmianą miejsca straciły zarówno nazwę, jak i właściwości.

30. Winorośli bardzo dobrze służą między innymi okopywanie, podcinanie, rozkrzewianie i przekopywanie. 31. Okopywanie (*ablaqueare*) polega na otwarcu ziemi wokół pnia i uczynieniu jakby zbiornika: niektórzy nazywają tę czynność *excodicare*. 32. Podcinanie (*putare*) sprowadza się do odcinania

²⁶ Nazwa tej odmiany wywodzi się od ἀργός – biały. *Argitis* uprawiano na południu Italii, w tak zwanej Magna Graecia, por. André, *Étymologies* XVII 5, s. 60, n. 109; Columella III 2, 21..

²⁷ Por. Columella III 2, 24. *Inerticula* – to zdrobnienie od *iners* – słaby, tchórzliwy, gnuśny, leniwy, bezużyteczny. Chodzi więc o winorośl dającą wino smaczne, ale słabe, por. I. Dvoreckij, dz. cyt., s. 395; André, *Étymologies* XVII 5, s. 60, n. 110.

²⁸ Wartość chromatyczna przymiotników *helvus* (*elbus*) i *helvolus* (*elbolus*) wciąż pozostaje kwestią otwartą. Starożytni opisywali je jako kolory pomiędzy czerwonym, rudym i białym; Izydor szuka początków *elbus* w *albus* (XIX 28, 7), pamiętajmy jednak, że w wypadku winogron biały nie jest białym, ale jasnym, czarny nie jest do końca czarnym, lecz raczej ciemnym – granatowym, fioletowym, ciemnoczerwonym czy purpurowym. Tłumacze transliterują nazwę tej odmiany oraz przekładają *helvus* (*elbus*) jako płowcy (I. Mikołajczyk), żółtawy (M. Plezia), różowy – *rosé* (J. André); rudy – *rubio*, bądź żółtawy – *amarillento* (J. Oroz Reta, M.A. Marcos Casquero); bladoróżowy – бледно-розовый, żółtawo – różowy – изжелта-розовый, żółty bursztynowy – янтарно-жёлтый (I. Dvoreckij), por. Columella, dz. cyt., s. 71; por. *Słownik łacińsko-polski*, II, Warszawa 1973, 703; por. *Étymologies*, s. 60, n. 112; por. *Etimologias*, s. 332-333; por. także I. Dvoreckij, s. 360. Przyjmujemy żółtoróżowy, gdyż wydaje się nam, iż ten przymiotnik łączy w udany sposób odcienie znaczeniowe wszystkich poprzednich.

²⁹ Columella (III 2, 25) cytujący tu traktat Celsusa, zaznacza lukunę w jego tekście

³⁰ Manuskrypty zawierają różne nazwy tej odmiany, na przykład, *spionia*, *scipionia*, *spioniosa*. Zdaniem J. André, forma *cionia*, równoznaczna wywodzącej się od χείρ *chionia*, jest najbardziej trafna, gdyż jej etymologia odpowiada właściwościom tej dającej dużo wina odmiany, por. *Étymologies* XVII 5, s. 62, n. 114.

³¹ O tym, że przymiotnik *syriacus* może oznaczać nie tylko *rubrus*, lecz także *niger* pisał Serwiusz, por. André, *Étymologies* XVII 5, s. 63, n. 115.

z winorośli zbytucznych gałęzi o bujnych odrostach. Obcinać (*putare*) bowiem znaczy tyle, co oczyszczać (*purgare*), czyli odcinać (*amputare*). Przeprowadzać (*traducere*) to przeciągać (*transducere*)³². 33. Rozkrzewianie (*propaginare*) natomiast dokonuje się przez rozpostarcie odrostu winorośli, przysypanie go ziemią i jakby zasadzeniu dalej (*porro pangere*). Stąd szczepy (*propagines*), nazwane tak od rozkrzewiania (*propagare*) i rozciągania (*protendere*). Kopać (*fodere*) natomiast to tyle co robić dół (*fovea*), niejako pielęgnować (*fovere*).

Z języka łacińskiego przełożyła,
wstępem i komentarzem opatrzyła
Tatiana Krynicka – Lublin

³² Przyjmuję wersję rekonstrukcji zaginionego tekstu zaproponowaną przez J. André, *Étymologies* XVII 5, s. 64.